

R. VOLATERRANVS

TITAE MINVTIAE
SALVTEM

ECONOMICVM XENOPHONTIS OLIM A Cicerone conuersum, uti planè Columella & noster Hieronymus indicant, si ab iniuria fati prouidentia uindicasset, meo rursus labori consulisset: in quo quum ego, uelut ignobilia res qua campo feracissimo successerim, ita sum conatus in eo uertendo, ut lectorum potius utilitati, quàm propriae studerem ambitioni. Nam quum res tota in dialogo sit, ac more Platonis ambagibus & periodis distrahatur, sic me adcommodavi, ut quum nihil ex eo sententiarum desideretur, uerborum haud ad rem magnopere pertinentium non nihil praeterirem, inter quae illa sunt: Inquam & inquit millies repetita, Ciceroni etiam, ut palam est, euitata: quae uti nostris fastidium, sic Atticis gratiam pariunt & leporem. Hunc igitur mea Minutia tibi dedico, quae nunc in Tuscis rem curas communem, ut mulierem sortem quam sacrae concinnant literae, ex hoc libello diligētius agas. Et quanquam aetas iam fera sarcinulas colligere: tum ex tumultu receptui canere, ad excolendam maximam nostri partem exposulat, Matronae tamen prudentis officium ex huius etiā praecipis philosophi ab re non fuerit, non tam tibi quàm alijs haurire, nostrae praesertim Lucillae, ut & ipsa si generum nobis, qualem optare fas est, deus obtulerit, possit ex aequo cum uiro ac reliqua familia uiuere: si autem diuinior ei uia coelitus ostendatur, haec nihilominus nosse inter animi bona collocare.

SOCRATES CRITOBVLVS ISCHOMACHVS

VDIVI SOCRATEM de oeconomia quandoque talia differentem, Dic, inquit, o Critobule, oeconomiae ne scientiae nomen sit, ueluti medicina, aut araria, seu etiam architectura? CRITOBVLVS, Mihi profecto uidetur. SOCRATES, An ne ut harum artium, sic oeconomiae, officium esse aliquod dicere possumus? CRITOBVLVS, Sane. Nam & oeconomus boni esse puto, bene regere propriam domum. SOCRATES, Quid si alienam curet: an non uti suam curabit recte, & quemadmodum architecturae sciens aequè alij atque sibi artem exercet: eadem ratione & oeconomus. CRITOBVLVS, Mihi quoque uidetur. SOCR. Igitur huiusmodi artis peritus, si nequaquam contingat eum esse diuitem: haud aliter alienam poterit regere domum, quàm qui mercede aedificat? CRITOB. Ut ais. Et mercedem profecto feret admodum magnam, qui circa id omnia diligenter administrat, rem augendo alienam. SOC. Sed quaeso, domum quid nam putas esse: an quae tantum intra sint, seu etiam extra illam, quaecumque usquam possidemus: eius erunt rationis? CRIT. Nempe ita est: etsi nihil in eadem ciuitate habuerit, quaeuis, aut ubiuis possessa ad domum pertinebunt. SOC. Ergo & inimicos possidebunt aliqui. CR. Certe: & plurimos nonnulli. SOC. An inimici inter possessiones computandi? CR. Ridelicet si quis auxerit inimicos, insuper ea de causa mercedem ferat. SOC. Neque mirum. Nam & nobis ab initio uidebatur, haud aliud esse domum, quàm possessio. CRIT. Sane. Sed bonum si quis non malum possederit. SOC. Videris ergo possessionem, quod cuique sit utile appellare. CRIT. Equidem. Namque damnum potius quàm opes, quod officit existimo. SOC. Num qui equum mercabitur utilitatis gratia, qua forte exciderit, inter opes equum putabit? CR. Minime. Si bonum est, opes. SOC. Neque terra cultori hoc modo, inter utilia qui damnum in ea fecerit? CR. Profecto sic est. Cum terra quae alere debuerat, adligit. SOC. Neque item oues, si quis uti nesciat, opes erunt. CR. Sane. SOC. Ut uideris quae tantum iuuant, non quae nocent, opes esse adseueras. CRIT. Nempe. SOC. Omnia igitur haec, si quis uti sciuerit, opes erunt: nescient

nescientibus nequaquam, haud aliter quàm tibiarum earum usus ignaro, quæ ueluti lapides inutiles possidenti fuerint, nisi eas inflauerit: CRIT. Ego quoque idem sentio: tibias tantum possidentibus, neque infantibus, aut eas uenundantibus, non esse inter opes: ex inflatis uero, & diuenditis secus euenire. SOC. Siquis tamen uendere sciuerit: si autem ignorauerit, neque uenditæ inter utilia, uti paulo ante dicebas, censerentur: CRIT. Plane id uideris insinuare, ut neque argentum utile sit nescientibus uti. SOC. Nempe secundum tuam rationem opes hæc tantum, unde quis proficit, existimandæ. Siquis igitur argento hoc modo utatur, ut scortum emat, cuius gratia corpus, pariter & animum, domum quoque ipsam pessundet: quo nam modo huic argentum fuerit utile: CR. Nequaquam. Nisi forte hyosciamum utile putauerimus, quo uescentes attoniti fiunt. SOC. Pecunia ergo, nisi bene utamur, procul habenda est. De amicis uero quid sentis? Inter præcipua eos censeo commemorandos, uel bubus potiora, quippe cum utiliores sint, modo his etiam utamur recte. CRIT. Et inimici quoque ista ratione, si quis ex his utilitatem ceperit inter opes adnumerandi. SOC. Ita prorsus uidetur. CRIT. Putasne legitime fieri posse, ut ita cum inimicis agatur, ut ex eis aliquid iuari possimus? SOC. Omnino. Etenim Critobule uidere licet multas priuatorum domus ob bellum auctas: multas ob tyrannidem. CR. Hæc mihi pulchre narrari uidentur. Sed & illud sæpius apparet, quod uidere licet nonnullos quibusdam præditos artibus; unde domus augendæ facile occasionem habere possent, si uelint: in eisdem se minime exercere. Quare neque possessionem neque utile quicquam eos obtinere opinabimur. SOC. De seruis nunc adeo mihi uideris dicere. CR. Neutiquam. Sed de quibusdam, qui orti bono genere uidentur, quos ego & bellicis & ciuilibus uirtutibus idoneos animaduerto, quas tamen exercere nolint, haud alia puto de causa, quàm ut dominos non habeant. SOC. Quo nam modo non habeant dominos, si & ipsi felicitatem, eaque sectari cupientes, unde sperent eis bona prouenire, à dominantibus tamen prohibentur. CR. Quosdam fortasse dicis, qui suis ignoti dominis sunt. SOC. At profecto magnopere clari, iidemque flagitiosi, qui te minime latent, si flagitium putas ocium: mollitiem animi, negligentiã: adde his aleam, inutiles sodalitates, aliaque huiuscemodi, quæ tanquam domini specie uoluptatis decipiunt. Temporis spatium demum deceptis, non quidem uoluptates esse, sed dolores

Contra uoluptatem

apparent, quæ prohibent illos in actionibus utilibus uersari. Alij uero nonnulli minime ab his prohibentur, quin potius solertes in agendo sunt: operamque dant rei parandæ, ac ut reditus plures consequantur. Verum cupiditatibus ac libidinibus dediti domos labefaciunt. Horum igitur alij quidem serui sunt gulæ, alij luxuriæ, nonnulli temulentia, quidam etiam stultæ cuiusdam ambitionis: aut impense uitij addicti: ita tenentur ab eis, donec florente ætate sint, utilesque rebus agendis: cum uero non amplius utiles statim ab eis deseruntur, seque deceptos esse sentiunt, cum ad senectutem tristem ac miseram perueniunt imbecilli. Quate aduersus ea o Critobule, non minus quàm contra inimicos in bello pro libertate pugnandum: quippe cum illi quandoque iustiores inueniantur, captos ab se & modeste sæpe uiuere cogunt, & libertate sinunt uti. At huiuscemodi desinere nesciunt: unaque corpus, animumque, ac domum eorum quos possident usque ad extremum inquinant. CR. Iamdudum satis de his à te audio Socrates, quorum memet uestigans abstinentem adeo cõperio, ut si me quoduis honeste augendæ rei gratia præcipias agere: nihilo secius ab his quos tu dominos uocitas impediar. Sed age consule quod optimum censes: uideatur ne ambo tibi satis diuites nihilo præterea egeret: SOC. Minime. Ego quidem, si de me loquaris, minime inquam uideor egere, dum mihi quod habeo sat est. Tu uero contra uisus Critobule: quapropter ualde me miseret tui. Ridens Critobulus: Dic, inquit, o Socrates, quanti nam putas tua uanirent? SOC. Ego quidem existimauerim bonum nactus emptorem mea omnia cum ipsa domo quinque tantum minas. Tua uero mihi satis exploratum plus centies illis uanire posset. CR. Cum hoc noueris, te non ais egere? Mei autem te miseret: SOC. Quid mirum? cum hæc tantula mihi sint satis. Tuæ uero dignitati, uiuendique instituto: uel si ter tantum adieceris, minime suffectura concesserim. CRIT. Quo nam modo? SOC. Primum quidem puto te multa ac magna dijs sacrificare oportere, qui partes tuas tueantur. Deinde hospites plurimos magnifice excipere: tum ciues ad prandium inuitare, hosque beneficijs demereri, si te suffragijs & fautoribus uacuum esse non cupis. Audio quoque ciuitatem iam dudum tibi equorum, ludorum, præterea gymnasiarcharum & præfecturarum, & si bellum in-

HH + grueris

gruerit trierarchiarū sumptus uix tibi tolerabiles imperantem, quibus si paulominus sup-
 peditabis, haud aliter ab Atheniensibus quàm publica expilasse putaberis. Ad hæc quoq;
 animaduerto te facultatibus abundare putantem, luxuriæ deditum, ac in re paranda mini-
 me diligentem: quæ causa est, ut tibi timeam ne quid indignum patiaris, aut in egestatem
 peruenias. Mihi autem siquid opus fuerit, scio te non latere adfuturos qui uel tantulum mi-
 nistrantes meum lautissime uictum efficiunt. Tu uero quos amicos esse putas, etsi plura in
 ordine suo lautioraq; tua suppellectile domi retineant, sectabuntur tamen ut aliquid à te re-
 cepturi. C R I. Ego Socrates quæ adfers non ausim ullo modo refellere. Quin potius mon-
 stra uiam, qua maxime miser non fiam. S O C. Næ tu mirum nunc loqueris, qui me paulo
 ante paupertatem iactantem tanquam insanum ridebas, nec prius destiteris quàm fateri
 coegeris centuplo te minus possidere: nunc præcipere iubes, atq; ostendere, quanã ingres-
 surus non egeas. C R I. Video nempe, ut tu planè docuisti, uiam unam crescendæ rei ex te
 nuitate proficisci. Multo spero magis ex copia in diuitias etiam potiores te monstrâte per-
 uenire. S O C. Non equidem reminiscere, quæ nuper differuisti. Cum mihi nec refellendi
 potestatem fecisti, adfirmans neq; equos, aut oues, aut argentum, sunt enim ab huiusmodi
 rebus proventus, inter utilia minime fore his qui nescirent illis uti. Me igitur quomodo pu-
 tas illorum usus præcepta tenere quibus ab initio carui? C R I. At mihi uidebatur, quam-
 uis pecunia quis careret, posse tamen œconomiaë scientiam retinere: quid ergo te prohibet
 quominus hæc præstes? S O C R. Sanè quod prohiberet tibias inflare cupientem, qui nec
 ipse tibias haberet, nec alius monstraret: eadem ratione circa œconomiam me habeo, ut ne-
 q; ipse pecuniam tanquam instrumēta possideam, neq; quisquam unquam eam regere do-
 cuerit. Me tamen monstrare cogis. Vide quæso, ne id tuo periculo fiat. Atq; uti solent pri-
 mum discentes musici citharam obterere, ita & ego nunc potissime œconomiam discens
 tuam obteram domum. C R I. Palam Socrates iam dudum uideo te subterfugere, ne tuam
 ad hanc rem necessariam mihi disciplinam conferas. S O C R A. Non equidem Critobule.
 Quin omnia libenter tibi enarrauerim, sed accidit, ut si à me ignem aut aquam non habentem
 te fortè poposceris, locumq; unde haurias ostendam: siue etiam pro musica ediscenda nos
 adeuntem ad peritiores te mittam, iure id quidem facere uidear. Nunc uero idem imitari
 cupientem, quid est quod queri possis? C R I T. Nihil iure ô Socrates. S O C R. Quæ igitur
 à me requiris procul dubio ab alijs quos tibi monstrauero præstantioribus adsequeris.
 Etenim fateor semper mihi curæ fuisse, qui in quaq; re uiri in ciuitate florerent inuestiga-
 re. Cumq; uiderem ex eisdem actionibus alios diuites, alios quidem pauperes, pfecto sum
 admiratus, nec temere factum putauim, eamq; rem dignam perscrutatione duxim: cumq; inda-
 gare, repperim hos negligentius œconomiam tractantes socordiaë suæ pœnas dare. Illis
 uero qui essent diligentiores feliciter omnia succedere. Per quorum præcepta proficere po-
 teris: ac, nisi deus obsistat, rem familiarem magnopere augere. C R I T. Non profectio effu-
 gies hodie prius quàm quod receperis præstes. S O C R. Quid si ostendam multa pecunia
 inutiles domos exædificasse: alios uero longe minore maxime commodas: uidear ne tibi
 unum œconomiaë opus haud contemnendum adferre? C R I T. Sanè. S O C R A. Quid si
 deinde subiiciam multos copiosorem suppellectilem, quod eam non ordine disponant in
 promptu non habere: proptereaq; & domos & seruos adfici saepe tristitia: quosdam uero
 longe minorem, eamq; usui paratissimam obtinere? C R I T O. Quid esse in causa putas,
 quod fortè hi quodlibet non animaduertendo qualibet proijciunt: illi uero ordine collo-
 cant? S O C R. Istud profectio. C R I T. Nunc primum aliquid œconomiaë paulatim at-
 tingis. S O C. Quid si monstrauero item alibi seruos quanquam, ut ita dicam, uinctos effu-
 gere: alios solutos sponte omnia exequentes: nonne & hoc egregium huius disciplinaë?
 C R I T O. Magnopere. S O C R. Sed & circa agriculturam quosdam excidere fructibus,
 nonnullos mire proficere? C R I T O. Erogant fortasse non solum in his quæ non oportet,
 sed quæ damno sunt ipsis & domui. S O C R. Sunt profectio quidam, ut ais, huiusmodi. At
 ego de his loquor, qui quanquam se rei intentos esse, ac agrum colere dicant: in uictus an-
 gustia uersantur. C R I T. Quid dices hoc esse? S O C. Ego te ad hos ducam, tu tantum spe-
 ctando disces. C R I T. Equidem si possim. S O C. Oportet te spectantem periclitari si didice-
 ris. C R I. Ego enim te quandoq; animaduerti bene mane ad spectandas comœdias prope-
 rantem; meq; simul ire adhortantem: ad huiuscemodi uero spectaculum nūquam uocasti.
 Itaq;

Itaque uideor tibi ridiculus Socrates. *S O C*. Ego sanè tibi multo magis uideor, si possim eos monstrare, qui ex arte equestri male rem gerant, qui item quæstum haud modicum faciunt. *C R*. Hos ego ambos cum uideam, nihilo tamen auctior fio. *S O*. Spectas igitur eos quem admodum tragædos & comædos, non uti poeta fias, sed ut aliquid audias, quod tibi uoluptatem adferat. Verum hæc rectè fortasse habent, ubi poeta minime uis fieri. At coactus equestrem facere artem, non stultus fortasse uidebere, si des operam, ut artis eius non sis ignarus, quæ præsertim & ad mercaturam faciat. *C R I*. Equos domare me iubes? *S O C R*. Haud aliter profecto, quàm agrî causa colonos à pueris emere. Sunt enim quædam cum equorum, tum hominum gentes statim utiles ab infantia, quæ se continuo meliores reddunt. Sed & habeo maritas monstrare, quæ adeo uiris obsequentes sunt, ut communis domus utilitatem respiciant, plures uero agendo perperam obterant. *C R I T*. In hoc genere quæso Socrates utros accusabimus, uirum, an uxorem? *S O*. Ouis namq; morbida ad opinionem, & equi strigosioris culpam ad equitem referemus. Matrona si à coniuge admonita improbe egerit: haud extra causam erit. Si uero per uiri indulgentiâ peccauerit: non tam ipsa quàm uir accusabitur. Omnino qui simul in una uiuimus domo, chari inuicem & monitores esse debemus: est ne inter officia cui plus adhibeas curæ quàm uxori? *C R I*. Nulli profecto. *S O*. Est quo cum minus sæpe diseras? *C R I*. Nemo, uel pauci admodum. *S O*. Duxisti teneram, & quæ minimum quo ad fieri potuit & uiderit & audiuerit. *C R*. Maxime. *S O C*. Igitur mirabilis uideri debet eam aliquid eorum, quæ aut agere aut dicere sit fas, scire, quàm ignorare. *C R I T O*. Quibus bonas ais esse uxores ipsi puto uiri erudiere. *S O C*. Nihil enim considerare ualent. Neq; tibi pono Aspasiam alteram quæ sapientius, quàm ego cuncta præcipiat. Existimo enim probam coniugem sociam domus esse, magnumq; momentum ad uiri felicitatem. Ipsam porro substantiam uirorum opera uidemus augeri, absumi plerumq; sumptibus mulierum. Bene igitur huiuscemodi habentibus res crescit: male autem secus euenit. Sed & alias artes, earumq; factores possem nunc in medium adferre: ac declarare si necesse putaueris. *C R*. Quid cunctarum opus reminisci: neq; puto licet eas omnis attingere: aut perfectos in eis uiros reperire. Sed quæ tantum optime mihiq; potissime conuenire uideantur: has nunc earumq; professores ostende. *S O C*. Pulchre tu quidem Critobule. Nam quæ uocantur mechanicæ abiectæ omnino sunt ac iure à plerisque improbantur. Quippe quæ corpora exercentium atterant: tum ad sistere homines atq; umbratiles esse cogant. Nonnullæ uero ex eis totos dies igni incubare compellant. Eneruatis deinde labore membris necesse & animos debilitari: ac quodammodo ægrota re. Præterea huiuscemodi uiri uix satis commode cum amicis, tum reipublicæ uacare possunt: uidenturq; quodammodo patriæ desertores cum in singulis ciuitatibus, maxime ubi bellum uiget eos errare contingat. Quapropter ciuium nemini fas illa attingere. *C R I T*. Mihi sis author, quam potissimam sequar ô Socrates. *S O*. Regem Persarum in hoc genere non dedignabimur imitari. Is enim inter pulcherrima ac necessaria studia agriculturam & militiam duxit, ambasq; mire absoluit. *C R I T*. Mirum. Sed putas tantum ne ei à bellis ocium fuisse, ut agro quoq; intenderet? *S O C R*. Facile considerabimus quas animo curas gesserit, si quæ solerter & impigre administrauerit palam fiant. Primum circa res bellicas fatemur hæc illi curæ fuisse: ut ex omnibus quas recepisset gentibus præfectos constitueret: hisq; imperaret alimenta distribui, equitibus, sagittarijs, funditoribus, scutigerulis. Ex his qui idonei forent imperio cæteris præficeret: & si in bello inimici ingruerent loco adesse, præterq; in arcibus custodes nutrire solebat, præsidijs cibum præbebat præfectus illis dicitur. Rex ipse quotannis lustrabat exercitum stipendiariorum, aliorumq; quibus arma sumere iusserat: eosq; simul omnis, præter illos qui arcibus præessent, ubi colloquium congeretur uocabat. Propinquos ipse regebat populos: remotiores per fidos administrabat præsides. E suis uero centurionibus, satrapis ue, aut præfectis, si quos uidisset numerum eis militum imperatum implese, equisq; præterea & armis florentibus præparasse: hos magistratibus & muneribus euehebat. Quos uero aut imperata negligere, aut turpes facere quæstus reperisset, acriter castigatos abrogabat imperio, alios idoneos subrogabat. Hæc igitur opera eius bellica, quæ mihi diligenter custodire uisus est. Regio

De uxoribus

Vituperatio
mechanicaru

De Cyro

Cyri disciplina

in ca

In ea cultos, arboribusque consitos, ac fructibus uberes, promouere perfectos eorum locorum, eisque alias terras insuper curandas tradere, tum donis & alijs monumentis ornare. Qui uero per secordiam infrequentem colonis prouinciam traditam habuissent: eos graui ter multatos magistratu abrogare solebat. Hæc agenti non minus interea studium aderat, ut à ciuibus agriculturæ, cæterarumque artium industria exerceretur, quàm à præsijs custodia teneretur. Quibus duo magistratus ab eo mittebantur. Quorum alter ciuibus, atque artibus, à quibus cælum duplicem exegit. Alter uero militibus præest: qui si fortè per ignauiam minime det operam, ut in ciuitatibus studia pacis exerceri possint, ab altero ad iudicium adcersitur. Qui & idem ipse, si præter officium populos desiderare, quominus artes exer ceantur permiserit, à præfecto militum accusatur. Et certo dum opifices aut agricolæ uacant, neque præsidia in populis nutrire, neque rursus exigere queunt. Vbi uero satrapa mittitur, is utriusque magistratibus imperat. C R I. Si rex hæc obibat, mirum non minus agricolæ tionis eum, quàm rei militaris cura teneri, s o c. Sed & ubicunque eum agere, quocunque ue diuertere contingeret, hortos, paradisosque constituebat rebus omnibus, quæ terra ferret, ornatos ac refertos. In quibus ipse dum per anni tempus liceret, plurimum morari solitus erat. C R I. Necesse nempe fuerat eum in his potissimum agere locis, quæ eius maxime curam expeterent, arbores, aliaque terræ nascentia ferendo. s o c R. Dicunt præterea quando munera largiretur, primum, ad se uocatos milites monere solitum, parum prodesse multa arare, nisi qui ea tuerentur adessent. Deinde colonos qui agris inuigilarent, ut frustra uiribus uti & fortes esse liceret, sine horum auxilio, qui militibus alimenta tribuerent, ostendere, professus utrosque donatos esse oportere, quod & fortibus solum præparare, & præparantibus suppetias ferre sit necessarium. Dicitur & olim ipse rex, uti probatissimus, cum ad dona utrosque conuocaret, monstrare solitus se ab illis potius munera iure accipere oportere, quod & regionem posset optime ad colendum præparare: & præparantibus opem ad uictum præstare. C R I. Vti uideo haud minoris faciebat, eos qui agrum colerent, quàm qui bello deligerentur. s o c. Profusus. Sed & eum dum uixit æqui seruantissimum fuisse, cum multa sint argumento, tum illa præcipue: dum aduersus fratrem pro regno certaret, ab eo nullum, à fratre uero plures ad eum transfugisse constat. Illud demum regis uirtutis uel maximum signum, quod ad eum uoluntarij properarent, in periculisque cum eo peristerent, quod mortuo uero mortem oppetere non dubitarent, circa cadauer eius pertinacissime dimicando: præter unum Ariæum, qui in sinistro cornu constiterit. Ad eundem dicitur quondam Lysander cum donis missus à socijs belli, ut ipse postea cuidam hospiti suo apud Megara retulit: deductusque ab eo in paradysum, quæ Sardibus habebat, cum uidisset ordinem, elegantiamque arborum in quincuncem positarum, angulorumque symmetriam & ambulationum subsequentiū odorem sensisset, admiratus dixisse. Hæc me suspicientem Cyre multo magis magistri admiratio capit, quicunque is fuerit, qui tibi talia disposuerit. Cyrus autem animo lætatus respondisse. Hæc egomet Lysander, ordine quo uides disposui, ut facile cernere est, quæ mea serui dextra. Tunc eum Lysander, ut erat ornatus respiciens, uestiumque fragrantiam, ac sumptus & armillarum decorem contemplatus dixisse. Quid est quod ais Cyre: Tuæne hæc omnia manus plantauerunt? Ad hæc Cyrus: Admiraris Lysander: luro per Methren, me nunquam cum per ualitudinem licet prius prandere solitum, quàm aut bellicum aliquod, aut rusticum opus, siue actionum aliquid honestarum, quod me magis moueat, absoluam. Ille deinde hoc cæteris laudibus addidisse. Iure mihi uideris Cyre beatus: qui bonus cum sis, es etiam felix. Hæc tantum narraui o Critobule, ut planè intelligas agriculturam, uel ab honestioribus, magnopereque potentibus posse recipi. Habet enim hæc diligentiam quandam, & animi uoluptatem. Insuper domus augmentum, exercitationemque corporis, quantum homini libero fas est: ac fructibus quoque ipsius partim uicitamus, partim deorum aras extruimus, partim quoque ob coronamentorum, odorumque oblectationem iucunditatem excipimus, foetus alios nutriendo, alios producendo. Sed & pecuariam agriculturæ annexam nemo dubitat: unde præsertim copia sacrificij ad deos placandos suppeditatur. Hæc cum late præbeat, citra tamen mollitiem, aut segnitiem præbet, operarios multa patientia, & algoris, & æstus, uel nudos operi aduofaciendo. Quapropter corpora uegetiora, ac firmiora uiribus reddit, præterque impigros facit: & matutino surgere, properareque ad opus suadet. Enimuero ruri sicut in ciuitate

Laus agri
culture

actiones

actiones suis quæque temporibus ingruunt. Deinde si patriæ usibus cum equo præsto esse cupis, hunc ager alere poterit. Si pedibus, robur ad hoc corporis præstat. Tum uenationibus insudare hortatur. Canibus tibi copiam, ac cæteris animalibus ministrat. Quæ pasta non minus & ipsa rus iuuant. Equo dominus mane in aruum festinans contendit aliquid nunciaturus, seroque redeundi facultatem habet. Canes à fructuum tum pecudum uastatione prohibent feras. In solitudine ac deserta regione securitatem præstant. Vnaque cum armis ad ferendum dominis auxilium excitant. Colonos eadem in medio fructus carpere, ac certates currere, subsilire, iaculari inuitat. Quæ nam ars ualidiores homines præbet? quæ colentibus maiores gratias reddit: aut auidos magis exfaturat: aut hospites lautius excipit? Vbi per brumam caminus luculentior, & calida lauacra commodiora? Per æstum uero umbris, aurisque moræ dulciores: ubi dijs litaturis primitiæ decentiores, aut dies festi lætiores? Quæ amantior seruis, dulcior uxori, optatior filijs, gratior amicis? Mihi profecto mirum uideatur, si liber homo hac dulcius diligentia, aut lætius possessione: & ad uitam commodius inuenerit. Cæterum hæc colonos ad iustitiam officiumque acuit. Cum belli tempore ab operis uacantes animo, atque corpore ualentes per hosticum, nisi deus prohibeat, ruunt, prædasque agunt: quæ operum loco uictum præbeant. Nam tutius eo tempore armis quam rustico instrumento cibum quærere. Instruit quoque uti mutuam præstemus utilitatem. Quippe cum ad bellum conficiendum, tum ad agrum colendum hominibus est opus: alteraque harum artium alteram iuuat: ac similitudine quadam inter se conueniunt. Bonus agricola operas parere promptas, ut dux milites comparabit. Ille in bello fortiter agentes munerabit: cedentesque de loco plectet. Nec minus hic pecunijs, castigationibus, adhortationibus utitur. Enim uero spe bona non minus serui quam liberi mouentur: multoque interdum magis ut sponte permaneant. Quamobrem pulchre ille quidem, qui agriculturam aliarum artium parentem atque nutricem appellauit. Qua bene habente cætera ualeant: neglecta uero, terra, marisque iacent omnia. C R I. Hæc quidem omnia probe ô Socrates. Sed circa agriculturam, haud facile cuncta cauere est. Nam & gradines, & glacies, & imbres intempestiui, rubigo, & alia complura sæpe eueniunt: ut quæ summa sint elaborata & arte & diligentia euertant. Tum armenta tentata quandoque intereant. S O C R. Puto te non ignorare deos rei rusticæ, non minus quam militari præsidere. At in bello uides pugnam inituros antea dijs litare, sciscitantes sacrificijs augurijsque quid opus. Idem & in agro seruandum. Nosti enim sapientes uiros pro fructibus pecoreque omni placare solitos deos. C R I. Recte tu quidem mones omnem à dijs actionem potissimum auspicari oportere, tanquam pacis ac belli studijs imperantibus. Hoc igitur deinceps seruabimus. Tu perge uti cœpisti, reliqua huiusmodi disciplinæ enarrare. Nam & ego iam dudum audiens uideor aliquid magis quam antea prospicere: quid uicturis potissime faciendum. S O C R. Quin potius repetamus quæ supra disseruimus, ut deinceps reliqua eodem quoad possumus ordine narranda pariter probemus. C R I T. Ut ais, nos mutuo sermone unà adsentiendo procedere decet, haud aliter quam qui clara ratione pecuniam inter se tractant. S O C R. Igitur scientiæ cuiusdam œconomia nobis uisa est, eaque in augenda domo consistere. Domus autem quicquid possidebatur appellari: possessionem esse quamcumque uictui utilem diximus: utilia uero tantum metiri, ut illis uti quis sciret. Cunctas autem artes neque posse quenquam scire, neque sanè à reipublica probari, quas uocant Mechanicas, quæ corpora pariter & animum corrumpunt. Argumentum eius rei manifestum enarrauimus. Si quis hostibus regionem inuadentibus ex opificibus & colonis separatim experiatur, utri magis præsto adsint reipublicæ. An hi subtracti agris mœnia tuendo. Sic enim huiusmodi genus hominum bello utiles esse putamus. An illi minime pugnantes, operi quod quisque edoctus fuerit adsidendo. Cæterum homini honesto ac bono culturam maxime conuenire affirmauimus: unde ad uictum necessaria nobis adfatim suppeterent. Ipsius autem opus haud cognitu difficile, factu delectabile, corporibus salubre, iucundum amicis, minime negocium creans, quin & amicis & patriæ uacare pariter queat. Videbatur insuper & extra munimenta munitos reddere, uictum suppeditando, & colonos nutriendo: ob quam rem hæc priuata industria, & honestos homines, & reipublicæ redderet amantiſsimos. C R I T O. Iam dudum Socrates per te intelligo dulcissimum, atque pulcherrimum uitæ genus uideri. Quod autem te docere receperas, ex ea multos proficere, plurimos damna facere, hoc potissimum rogo, quippe qui

*Epilogus
superiorum*

cupiam

cupiam quæ ad hanc rem faciunt ediscere, ut inde incommoda possim euitare. s o . Quid si enarrem ab initio quemadmodum sum olim congressus cum uiro qui mihi unus uisus est ex his qui iure nomen hoc honesti atq; boni uiri adsequuntur? c r . Libenter equidem audiuerim. Nam & ego quoq; tali nomine dignari exopto. s o c . Dicam nempe quonam modo in ipsius uenerim meditationem. Bonos enim architectos, bonos item fabros ærarios, pictores, statuarios, aliosq; huiuscemodi ex eorum operibus breui tempore perspexi ac probaui. Vir autem qui honestus atq; bonus uocaretur perscrutatus sum, quidnam potissimum ageret quamobrem hoc sibi merito nomen usurparet; ac primum sum periclitatus si quem adspicerem honestum hunc & bonum etiam inuenirem, quæ me ratio longe fefellit. Nam & quosdam specie honestos, improbos tamen animo aduerti. Atq; his missis cum audiverem Ischomachum præter omnis hoc nomine insignem esse: statui mecum ipse hunc omnino adire. Cumq; illum in Iouis Eleutherij porticu sedentem conspicerem, quando mihi uacare uisus est, propius accedens, Quid inquam Ischomache hic desides minime solitus cessare? Nam te sæpe in foro uideo, aut agentem plurima, aut certe minimum uacantem. i s . Non profecto nunc quoq; uideres, nisi hic hospites expectarem. s o . Quando igitur nihil huiusmodi agis, per deos, ubi moram trahis? Quid rerum geris? cupio prorsus audivere quidnam potissimum agendo honestus ac bonus uociteris: præsertim cum domi non maneat, nec talis habitu corporis uidearis. At ille ridere atq; in ea appellatione lætari uisus ait. i s . An uocent me hoc nomine qui tecum loquuntur, haud satis scio: hoc tantum scio ad collationem Trierarchiæ uel ludorum, nomenclator me tantum Ischomachum ex patre uocat. Ego autem Socrates ut ais, nequaquam intus moror, quod rei familiaris curam uxor est idonea suscipere. s o c . Hoc à te libenter audierim, tu ne erudieris eam, an à parentibus edoctam acceperis: ut quæ ad eam pertinent, regere sciret. i s . Quomodo doctam accepissem, quam quinque & decem uix natam annos duxerim, ætatq; præteritam omnem sub cura maxima fuerit, ut quàm minimum uideret, quàm minimum audiret, aut loqueretur. Satisq; habuerim si tantum lanam columq; accipiat, uestem commonstret, ancillis opera diuidere sciat. Tum circa uentrem pulchre instituta, quæ res magnum Socrates mulieris ornamentum uidetur. s o . Reliqua tu monstraisti. i s . Minime. Sed dijs sacrificauit ac Ioui, ut me quæcunq; optima utriq; forent, edocere contingeret, illam uero discere. s o c . Et coniunx hæc tecum uouit? i s . Profecto. Nam multa illis per uota promississe, ut qualem esse oporteret euaderet, illud in primis est argumento, quod præcepta minime neglexerit. s o . Eloquere quæso Ischomache, quid prius cæperis edocere. Namq; ego te huiusmodi narrantem libentius audiuerim, quàm si gymnicum aut equestre aliquod pulcherrimum certamen recenseris. i s c h . Cum primum mihi potestas cum ea colloquendi fuit, hoc modo sum eam percontatus. Dic uxor nostri quamobrem te ceperim, tuiq; te mihi parentes locarunt: puto scias uti simul cubarem: societatemq; mutuam, optimamq; & domus, & liberorum iniremus. Cum ego te probauerim, meq; parentes tui, quantum deprehendi licuit: liberos si deus dederit, in medium consulemus, quo pacto erudire debeamus: quippe qui communem nobis felicitatem allaturi sunt: ac emeritis iam & senescentibus alimenta præbituri. Interea domus hæc utriq; communis erit. Ego tibi quæcunq; sunt intus prodidi. Tu item tecum allata in eandem collocasti. Illud nequaquam computari oportet, uter plura in medium contulerit. Sed uter potius socius melior, is demum plura attulerit. Ad hæc o Socrates, quid responderit, ego tecum disseram. Quæ nam meæ uires? inquit. Tuæ istæ sunt partes: meæ tantum, ut mater olim monstrauit, seruare modestiam. At me pater inquam itidem docuit, uerum modestorum & uiri & foeminae fuerit rem familiarem continuo reddere meliorem: ac alijs iuste partis facultatibus augere. Tunc illa: Putas ne, inquit, me adeo quoduis agendo domum augere oportere? Ea dumtaxat inquam, quæ dii te iubent, & leges collaudant agere tandem optima esse censeo. Quæ nam sunt huiuscemodi? inquit illa. Haud ego inquam paruo existimanda. Si non paruo existimas apis officium, quæ cæterarum operi præsideat in aluearibus. Mihi profecto uidetur deos ipsos multa quidem sapientissime, tum præsertim iugum hoc instituisse. Primum quidem ne animantium genera deficerent: deinde ut haberemus à quibus nostra senectus aleretur. Cumq; mortaliū uita non ut cæterorū animalium sub dio, sed sub tecto ducatur, oportet sub dio procurare quorum adminiculo futurorum hominum usui sub tecto cōsulat; huiusmodi sunt, noualia, arbores, sementes, palcua.

Qui honesti
boniq; ap/
pellantur.

Ischomachus

Matrimonium
quare institutum

pascua. Ex his necessaria uictui proueniunt: quibus in domum relatis seruatores adhibere fas est: qui maxime is fuerit quem sub tecto res agere decet. Tecto indigent infantium nutritio, fructuum segetes, uestiumque lana contextus. Quoniam uero utraque hæc & extra & intra domum diligentiam expetunt, mihi uidetur deus naturam mulieris ad curam intus suscipiendam in lucem protulisse: mollioreque corpore, ut intra parietes officium obiret. At uiri corpus animumque frigora, æstus, itinera, expeditiones facile tolerare constituisse. Quapropter illi foris res agendas delegasse. Rursus illas ob infantium curam maiore erga liberos charitate: tum ad custodienda quæ à uiris parata essent metu uehementiore, qui rebus asseruandis utilis foret preditas esse uoluit. Viro insuper cui tueri extranea facta incumbit, ac oppugnanti resistere, maiorem addidit audaciã. Memoriam uero ac diligentiam parem, atque in medio posuit: qua pro suo quisque officio cum dando tum accipiẽdo usus esset. Eadem ratione & abstinendi ab his quæ oporteat rebus utrisque facultatẽ æque concessit: Qui uero probatior hic longe meliora ad cõiugem adferet. Quas igitur ob res cum hominum natura utriusque non sufficiat officio: ea potissimum causa inter se matrimonio deuincti sunt, sibi inuicẽ hoc pacto utiles, ut quod alteri deesset, alter suppeditaret. Hæc nos uxor decet cõsiderare, ut suas quisque partes que optime absoluamus. Deus item uxorem pulchriorẽ condidit: ut formam cum pudicitia se domi cõtinendo tueretur. Virum torosiorẽ, ut extra magis ageret, edidit. Si quis autẽ huiusmodi ordini aduersus ierit: aut uiri partes uxor, seu uir uxoris peregerit, ultorem se sentiet habiturum deum: qui apum exemplum nobis ante oculos posuit, quarum dux haud ab simile huiusmodi officio, quod subituri sumus, exequi uideat. Nam quod illa in aluari exercet, nobis munus incumbit. Illa quidem in ocio esse apes non sinit, sed quas oportet ad opus extra mittit: importataque ab eis excipit ac seruat, donec tempus usus ueniat, quæ æque omnibus diuidit. Intus fauis incubantibus ipsa præsidet, ut pulchre ac celeriter cõficiantur. Partus uti nutrant, curat: quos iam adultos, operique aptos uiderit, aliò transmutat, ac tanquam in colonias cum duce mittit. Me quoque, inquit uxor, talia peragere necesse: Necesse profus, inquam ego, te domi manentẽ seruis officia distribuere: ac eos qui opus extra facturi sunt, emittere: alijs uero intus ipsam præsidere, ac illata recipere. Quæque ex his esu absumi oportet partiri: quæ autem obseruanda condere, ac prouidere, ne quæ annum durare debent uno mense absumantur. Cum lana domum refertur, curandũ uti uestes seruitijs cõficiantur: ut triticum, cæteraque segetes, ac legumina, proba sint usui, ac facile mandi possint. Sed unum præter cætera tibi seruandũ, quod plus gratiæ sit habiturum: seruos uidelicet cum in morbos inciderint, curare uti curentur recte. Per Iouem, inquit uxor, uera mones: si illi gratiam habituri sint, ac propterea magis beneuolentes. At profectio inquam ego, apum dux, quem modo diximus, haud alia de causa, quam ob hanc curam à suis tantopere diligitur: ut quocumque abscedat eum omnes subsequantur, minimeque deserendũ putent. Mirer, illa inquit, si non magis ad te pertinet exemplum apum quam ad me. Nam & mea domi custodia operumque distributio ridicula profus uideatur, nisi tu cures uti domũ aliquid importeat. Ridicula, ego inquam, & mea fuerit importatio, nisi fuerit qui eam conseruet. An ignoras, qui fractis dolijs dicuntur haurire que frustra laborent: in quantãue sint miseria: Miseri profectio, inquit illa, si hoc agunt. Sed & alia inquam ego, sunt tibi in hoc genere ediscenda præcepta. Quoties lanæ ac telæ nescientem famulam acceperis, si eam erudieris, altero tanto facies ualentiorẽ. Si item ministerij nescientem, artem ministrandi docueris, pluris existimatã possidebis. Quoties modestos atque utiles nacta fueris, his benigne facies. Contra uero ignauos plectes. Omnino illud mihi iucundissimũ fuerit, si me ipsa melior apparebis, ac me ministrum quodam modo tuum facies. Nec id uerebere, ut per ætatẽ uiltior domi habearis: sed ita tibi persuade, quod modo fida mihi liberisque nostris appareas, quanto senior, tanto honoratior domi fueris. Enim uero pulchra, itemque bona non ex ipsa tantum specie aut forma, quantum ex uirtute metiri ac spectare licet. Hæc & his similia Socrates memini me, cum primum licuit cum uxore disseruisse. Nosti ut diligentiorẽ propterea reddideris: is. Per Iouem animaduerti uerecundia quadam ex ore adfectam, ubi eam pupugi accusando importata domum male custodire. Cumque moestam aliquantulum conspicerem, nec habere satis quod responderet: Quid inquam subtristis es uxor quod fortẽ te accusor: Sed scito multo tristiorẽ esse paupertatem, quæ quorum indiget usus, non habet: præsertim si quærat quod olim habueris, magis quam si ab initio nunquam consueueris quærere quod non habeas. Sed huius me mali causam esse

Matrone
officium

Apum exem-
plum ad frug-
alitatẽ

Serui quomodo
tractandi

Ordinis laus
& utilitas

De ordine
navis

fateor, qui non ordinem semel constitui, quo singula condi oporteret, ut uideas ubi quæque locanda, unde promenda sint. Nihil o coniuinx in rebus humanis est ordine præstantius, nihil utilius: quod in choro maxime cernitur, qui cum ex hominibus constet, si temere implicetur atque consistat, turbationem uideas iniucundam, minimeque speculatione dignam. Cum uero & loquentium concentus, & consistentium ordo respondeant, digna res uideri, spectarique. Eadem & exercitus ratio, cum confuse incedunt iumentum, armiger, grauis armatura: qui tarde progreditur currentem, stantem currus, iumenta equitem, grauis armatura leuem adficient incommodo. Quomodo autem pugnam inibunt, si quibus necesse fugere prosequentes, hi potissimum terga dantes, opprimant subsequantium arma: Ex quo lætitiā hostibus, suis uero tristitiam pariant. At ordinata militia quem non oblectat: Vniuersos armatos ordine uenientes adspicere equites, parte alia peltatos, sagittarios, funditores, suis quosque locis, unaque omnes suum sequentes ducem. Qui etsi multi numero, unus tamen & ordine & silentio uideantur. Triremis item hominibus & armis munita quantam uictoribus præbet alacritatem atque audaciam, inimicis uero terrorem: Cum uno cuncti spiritu remis insurgunt, uno incumbunt, uno inuicem adhortantur. Enimuero rerum perturbatio haud aliter fuerit, quam si colonus uno aceruo hordea, triticum, legumina confundat. Deinde cum usus uenerit tempus, singula sit opus discernere, cum iam discretis uti liceret. Hæc tu coniuinx facile uitabis, si ordine res condas, ordine promas, ut quæ tibi sint opus abunde facileque capias, & mihi gratanter exhibeas, locum constituemus rebus quibuslibet opportunum. Ministrumque ponemus ac docebimus, quæ hinc promere oporteat, quæ ibidem locare. Hoc enim modo facile sciemus, quæ salua sunt, & quæ minime. Locus enim ipse quod non existit, desiderat. Quod autem cura indiget, adspicere inquirere. Pulcherrimum quandoque o Socrates, ac diligentissimum ordinem sum mihi uisus uidere, descendens in spectaculum cuiusdam nauigij Phœnicum. Plurimam enim suppellectilem in paruo uase animaduerti. Per multa enim instrumenta lignea & contexta è littore soluitur, & ad littus deducitur nauis. Per multa suspensa pensiliaque nauigat. Multis etiam machinis contra inimica nauigia armatur. Multa item arma hominibus administrat. Omnem suppellectilem, qua mortales domi ad uictum mensamque utuntur, fert secum. Insuper & onusta rebus omnibus, quas nauclerus gratia quaestus asportat, & quantas inquam maior locus alius non caperet, si rursus reponerentur: hic tamen omnia ita collocata, ut minime inter se impedimento sint, minime indagatore indigeant. Neque rursus incomposita, neque dissolute se habentia, ut minime moram faciant ad usus eorum cum opus festinare. Ministrum quoque gubernatoris, qui proreus nauis uocatur, ita scientem omnis loci, ut absens nosset ubi quælibet sita essent, tum quanta essent, non minus quam literarum sciens. Dicat enim Socrates literas, & ubi quælibet sita sunt. Vidi præterea hunc quandoque secum tacite uestigantem, ac ociose omnia quæ in nauis essent circumspicientem. Admiratus ego interrogauit quidnam ageret. Considero, inquit ille, hospes siquid usu contingat, quomodo hæc sita sunt in nauis, siquid abest à loco suo, aut in comune situm fuerit. Non enim postea deus concesserit in maris tempestate, quid sit opus inquirere, neque siquid incondite consistat reperire. Plectitur enim deus inconsideratos. Si enim minime errantes non perdit, hoc maxime expetibile. Si item recte administrantes conseruet, multas dijs gratias. Ego autem respiciens hanc suppellectilem diligentiam dixi uxori: Magna nempe nostra est ignauia, si in nauigio, locoque tam paruo ac mobili, res quæ uehuntur æque seruant ordinem, tum in metu maximo uersantes reperiunt quod opus accipere: nos autem qui magnis distincta muris firmoque in solo domi singula possidemus, nisi bonum ac promptum inueniamus locum, quo nam modo magna non sit imprudentia nostra? Ut igitur ordinare suppellectilem, & locis quibuslibet condita reperire, utile quidem omnibus sit, iam dictum. Sed & pulchrum quam maxime apparet calciamenta qualiacumque suo ordine disponere, pulchrum & uestimenta, stromataque: præterea quæ ad mensam pertinent, athena, ollasque, pulchrum disposita qualiacumque uidere: quæ forte quis riserit, non ornatus homo quidem, sed ineptus. Ordinata enim suppellex chorus quidam uidetur rotundus, qui non tam ipse quam eius media pulcherrima eminus apparent. Horum uxor licet periculum facere, paruo quidem negotio. Non enim in labore aliquo positum, aut difficile loca quælibet addiscere, singulaque distinguere. Nam & ciuitatem nouimus millecuplo quam nos plura possidere. At si quis seruum ex foro cupit emere

emere, statim ei quemcunque optet quilibet adferet, reliquaque item omnibus capiendi prompta. Huius igitur causa rei nihil aliud quam locus singulis rebus ordinatus. Quo pretermisso nihil praesto paratum est. Quin tanta plerumque oritur difficultas, ut si duo citra constitutum sese inuicem quaeritent, prius deficient quam conueniant. Et haec quoque de usu suppellectilis eam monuisse recordor. s. Ecquid haec illa te monstrantem audiit? 1. Quin se omnia seruaturam promisit, ex eoque significauit, quod animo magnopere laetata est, tanquam si ex angustia in rerum copiam uenisset: ac me ultro rogauit, ut formulam qua domus foret disponenda praerberem. s. Qua nam, quaeso, ratione disposuisti? 1s. Partes ac uim domus omnem in primis enarraui. Quae non tam uarietate aedificiorum atque ornatu illustratur, quam utili suppellectili ac habitantibus necessaria: cuius gratia facta est, qualibet eius parte res ei conuenientes adseruante. In primisque thalamus cum sit in penetrali ac loco munitiore, peristromata, uasaque nobilia, & alia preciosiora tuetur. Granaria, siccaque loca frumenta: apothecae frigidae uina exposcunt. Perspicuis uero quae maxime lucis egeant, & uasa & opera dicantur. Tum diateteria uirorum illi monstraui pulcherrima, aestate frigida, hyeme calida. Domum quoque omnem quemadmodum ad meridiem spectaret, ut esset aprica per brumam, per aestus umbrosa. Deinde Gyneconiten ab Andronitide balneo disiunctam. Demum ne domo exportetur quod non oportet, neu serui iniussu nostro liberos procreent. Nam boni ex eo plerumque fideliores atque amantiores fiunt: improbi uero cum uxore coniuncti proniores ad dolum euadunt. His enarratis ad instrumenta domestica deuenimus: eaque secundum genera distinximus: ac primum sacrificijs apta constituimus: post haec ornatum omnem muliebrem festis profectisque diebus diuisum. Virilem item per festa & belli tempus. Stromata in Gyneconitide: stromata item in Andronitide. Calciamenta alia uxoribus, alia uiri. Instrumenta praeterea alia textrinae, alia pistoriae, alia coquinae, alia circa lauacrum, alia circa matras, alia circa mensas. Et haec quidem distinximus, quibus quotidie uti oportet, quibusue per celebritates & conuiuia. Mox rationem in singulos menses erogatorum subduximus, separatim subducta conscripsimus. Hoc pacto minus latet, quid in annum sumptus exeat. His constitutis loca praescripsimus, quibus ea condi oporteret, promique enumerauimus, atque conscripta tradidimus: eisque praecipimus, ut quae opus essent cuique promeret, ac meminisset recepta rursus in locum suum condere. Promam fecimus, quae in primis nobis uisa sit frugibus: ac Veneris, uini, somnique luxu abstinens, tum procul a uiri complexibus. Ad haec eo ingenio praedita, ut facile circumspiceret sese per negligentiam incommodum: per diligentiam uero gratiam a nobis & munera consecuturam. Monuimus insuper ut beneuolente erga nos animo esset: quando gauderemus laetitia, tristitiaque item si quid accideret consortem fecimus. Instruximus deinde uti in augenda domo prompta foret. Tum iustitiae ei seruandae exempla prodidimus: quemque pro meritis munerando, ac probos seruos longe liberius ac locupletius improbis apud nos agere monstrando. Ipsam postremo in loco & officio statuimus. Posthaec uxorem monuimus praceptorum omnium frustra esse diligentiam, nisi ipsa met curet, ut ordo cuique suus seruetur: exemplum reipublicae seruando, in qua ciues non solum bonas conscribunt leges, sed & illarum eligunt custodes, qui uestigando aduersus agentes plectunt: seruantes uero collaudant. Pari ratione eius esse officium domesticis praesidere legibus, suppellectilem tanquam custodes arcis explorare: ac siquid bene habeat, sicuti & senatus equos atque equites, probare: moreque reginae quae praesenti utitur potestate, dignum collaudare, ignauum autem castigare. Insuper addidi, ne forte grauaretur si plura quae ad oeconomiam pertinerent ei quam famulis mandarem. Cum illi tantum rerum dominicarum participes essent, quo ad custodiae ministrandi officium attineret. Licere uero illis praeterea nihil, nisi cui potestatem herus utendi faceret. Domini autem alia ratio in cuius facultate sunt omnia constituta, hisque pro arbitrio utitur: ad quem item & seruatorum utilitas & amissorum peruenit incommodum. Huic maxime diligentiam praeter caeteros conuenire docuimus. s. o. Quid ergo illa quomodo auscultauit? 1s. Quid nisi quod recte sentirem respondit, si putarem dura illi praecipisse, ut rei necessarie curam susciperet. Duriora sane uideri, si potius negligere, quae ex re fuissent eius, mandassem: quod innatum sit homini sapienti, quem admodum filiorum sic possessionum amore teneri, earumque cura oblectari. s. o. c. Mentem profecto mulieris uirilem praedicas. 1s. c. Sed & alia sunt, in quibus magnanimitatem eius deprehendas. s. o. c. Qualia, audire cupio: maiorem profecto uoluptate mulieris uiuentis uirtutem

Gyneconitis
Andronitis

Promae
officium

Matronae
officium

*Cōtra matro-
nas externo
colore infe-
ctas*

tutem spectauerim, quàm si mihi Zeufis pictam in tabella nunc referas. *IS C.* Ego cum il-
lam quandoq; colore oblitam externo uti pulchrior uideretur, adspicerem: insuper calcia-
mentis paulo altioribus, uti maior appareret. Dic inquam coniunx, putasne me magis tibi
diuitias communicaturum esse, si tibi praesentia tantum nullo mendacio patefaciam: an te
decipiendo, ac plura iactando pro ueris falsa, argentum adulterinum, monilia subligna, a-
liaq; huius generis ostentarem? At illa statim excipiens: Recte, inquit, mones: caue mihi sis
talis, fatear, te ex animo diligere nequeam. Igitur inquam ego, conuenimus ut corporibus
communicaremus. Ita ferunt, inquit illa. Vtrum inquam amantior sim tibi, si corpus ua-
lens integrumq; uiribus nullo adhibito fuce, an os oculosq; minio infectos tibi attingen-
dos praeberem? At ego, inquit uxor, minium nunquam attigerim, neq; fucatos oculos gra-
tius quàm tuos pueros aspexerim. Et me puta inquam non tam cerussa ac mentito delectari
colore, quàm tuo. Neq; sanè alia est in hominibus ratio quàm bubus, equis, caeterisq; ani-
malibus, quibus deus inter sese pura sexus simplicitate deuinci dulcissimum esse uoluit.
Quod si in hoc genere decipiendum, alienos decipere magis tolerabile. Nam coniuges, &
qui simul semper uersantur inter sese fallaciam facile deprehendunt: uel mane cum surgunt
incompti, uel ex sudore, aut ex lachrymis, siue etiàm ex balneo decedente colore. *S O C R.*
Quid per deos respondit? *IS C H.* Quid, nisi reliquo tempore nil huiuscemodi facturam
se recepit: rogauitq; insuper, ut si qua haberem alia, quibus pulchra non tam uideri, quàm
esse posset, in medium adferrem. Igitur admonui, ne more seruorum totos dies assideret,
sed cum imperio diuersa obiret. Illam quæ tela praesset, doceret, si quid melius nosset. Si
minus, disceret: obseruaret pistorem, adesset promæ metienti. Domum circumiret, si suo
quæq; loco sint condita prospiceret. Hæc & his similia mihi & diligentia & ambulatione
digna sunt uisa. Adieci optimam ei fore corporis exercitationem lauando, pinsendo, uestes,
& stragula excutiendo, deinde componendo. His modis demum & cibus ei suauior, & ua-
letudo firmior, & color roseus, tum splendor oris uerior adfuturus, praesertim si hæc spon-
te fecerit & non coacta. Oscitantes uero aut desidentes se tantum mulierculis eas ornanti-
bus iudicandas ac decipiendas tradunt. Posthæc Socrates scito illam adeo secundum offi-
cium uiuere, uti monstraui. *S O C R.* Hic ego satis mihi uideor Ischomache audisse opera
mulieris, quæ maxime amborum digna sunt laude. Nunc aueo tua magnopere facta intel-
ligere, ex quibus potissimum sit, quamobrem honestus, ac bonus dicaris, hinc ego maxi-
mam tibi habebo gratiam. *IS C H O M A C H.* Dicam equidem libenter quæ faciam, ut si
qua tibi in re uidear ab honesto discedere ipse interpoles. *S O C R.* Tene hominem hone-
stum, ac bonum uocitatū interpoles ego, qui nugas sectari & aera metiri uideor, & quod
omnium stultissimum putatur pauper appellor? Quod sanè nomen ægre quondam fere-
bam, donec equum Niciaæ fortè obuium habui: quem cum uulgus certatim spectatum pro-
peraret, deq; eo sermonem plurimum haberet, adcessi ad equisonem percontans si quas e-
quus obtineret diuitias, quem tantopere laudarent. At ille me tanquam insanum suspiciens,
Quid, inquit, uidisti ne unquam equo diuitias? Ex illo satis ego deprehendi, etiam equo
& pauperi & bono esse licere, qui animū natura possideat bonum. Nunc age quæso, enar-
ra: ut ego abs te discam quicquid in hoc genere audire possum, crastina die te omnino imi-
taturus, quæ quidem optima fuerit, utpote à uirtute auspicaturus. *IS C H O M A C H.* Fa-
cetias facis, attamen quoad possum operam dabo omnem nunc uitæ meæ rationem per-
currere. Ego postquàm didici deos hominibus citra intelligentiam earum rerum, quas nos
agere, & quomodo agere oporteat, bene rem gerere minime concessisse: prudentibus uero
ac diligentibus felicitatem tribuisse, illos ego colere ante omnia constitui, conorq; quan-
tum mihi fas est supplicanti, ualetudinem in primis uiresq; corporis: deinde honores in ci-
uitate beneuolentiamq; apud ciues, & in bello salutem, postremo rei familiaris honestam
amplificationem ab eis impetrare. *S O C R.* Curæne tibi est Ischomache quomodo diui-
tias adsequaris, unde tibi plura orientur negocia, quæ sis curaturus? *IS C H O M A C H V S*
Curæ profecto, iucundum mihi apprime uidetur magnifice deos honorare. Amicis dein-
de siquid opus, subuenire, rempublicam quoq; per me nihil egere permittere. *S O C R A T.*
Pulchra nimirum quæ loqueris, eaq; potentis sanè uiri. *IS C H O M A C H.* Quid ni? cum
multi homines sine hominum auxilio uiuere nequeant, nonnulli id in primis amant, ut suo
sint contenti: plures quoq; non solum suæ domui sufficiunt, sed adeo copijs abundant, ut
ciuita-

*Paupertatis
nomen*

*A celestibus
primum petē-
da felicitas*

*rebutat
prepot
mente
poris
le lat
libore
robur
tur. s.
rum qu
dam dil
re. i s.
ire, si
pero n
dibus s
ni, si o
singula
fior qua
simili m
aque riu
mum duc
derentim
ualeam p
bellicæ ex
argumen
dualimos
calumnian
ribus ho
forte res
cum oport
si memet
uideor acc
riam facere
di ullo unq
sinere, uel
cos aliquer
do quam p
tum defen
suli uolum
ad id sape
macher me
tingat, ual
crates me
te moror l
uem nequ
nempe ma
tibi priuat
conuenisti
go, cum u
an sicuti ar
uers, an ip
substitutus
praesse sci
mis puto si
substitutu*

elutatem ornent; amicis opitulentur, quos non uideo cur tu non alto ingenio præditos ac præpotentes putes. s o c. Quin ego præsertim cum multis alijs huiuscemodi uiros uehementer habeo cõmendare. Tu uero perge ut cœpisti, quomodo ualeitudinem, roburq; corporis, quomodo ex bello, quomodo ue ex augenda re salubritatem adsequaris. Hæc audijsse fat fuerit. i. Hæc nempe omnia inter se ordine consequuntur, ut quis ex cibo idoneo ac labore adsumpto ualeitudinem recte consequatur. Nam & sese exercenti magis succrescit robur, & in his quæ ad bellum pertinent, ornamentum prouenit. Tum res familiaris augeatur. s. Ego quoq; ad stipulor, quod & exercentem sese, & in re diligentem, necesse sit bonorum quoq; compotem fieri, sed quali exercitatione, labore ue circa bellum, & rem augendam diligentia utaris, ut etiam amicis & patriæ possis subuenire, maxime optauerim audire. i s. Ego enim mane surgere consueui, cum primum deprehendo tempus esse, in forum ire, si quo mihi conuento est opus, ac urbem si quid aliud sim facturus ambulatione obire: si uero nullum in urbe negocium, tum puerum cum equo præcedere in agrum iubeo, ipse pedibus subsequor, meliore fortasse exercitatione, quàm si in Xysto ambularem. Vbi rus ueni, si obuios habeam colonos, quonã modo seruerint cum arbores, tum fruges percontor; singulaq; quo facta sint, ordine perferutor: rationem quoq; subduco, si res melior atq; auctior quàm antea fuerat, facta sit. Posthæc plerumq; equum cõscendo, equitatione bellicæ simili memet exercendo, nunc à fronte appetendo, nunc à latere flectendo, tum fossas, tum aquæ riuos transmittendo, incolumi quoad fieri potest uestigio. His actis equum puero dum ducendum trado, simulq; ex agro ferendum quacuncq; opus in urbe, ego modo perdetentim, modo cursim reuerto. Deinde prandeo quantum nec uacuum, nec omnino satur ualeam per diem ferre. s o. Lepide tu quidem Ischomache uno tempore & ualeitudini & bellicæ exercitationi, tum rei familiari cõsulis, atq; his omnibus te recte uti idonea præbes argumenta. Quod te & ualentem, & firmis uiribus, & cum dijs sæpe uidemus, tum interditiuissimos uiros & equis maxime abundantes adnumeraris. i s c. Hæc cum omnia faciam, calumniam tamen plurimorum euitare non ualeo. Tu fortè putabas me dicturum, ut à pluribus honestus & bonus propterea uocarer. s o. At hoc prius percontari malebam, si quid fortè res hæc tibi curæ est. Quonammodo calumniantibus respondes, quàm ue rationem cum oporteat, reddis aut accipis? i s. Nonne tibi uideor & hanc quoq; partem absoluere, si memet factis bonis cogito defendere nemini nocendo, quo possum iuuando? Nonne itè uideor accusare, si homines improbos nosco, plurimis priuatim, publice uero ciuitati iniuriam facere, præterea iuuare neminem? s o. Illud insuper doce: si cogitationes huiuscemodi ullo unquam proferas sermone? i s. In hoc genere exercitationis me nunquam scito desinere, uel seruorum lites utrinq; inter se accusantium castigatione dirimere, uel apud amicos aliquem uituperare, seu collaudare, uel discordias necessariorum cõponere, monstrando quàm præster amicos esse: apud magistratum aliquem commendare, iniuriãq; aduersitum defendere: uel in senatu accusare, si quidè uideam immerito honoratum, aut quæ consulti uolumus fieri laudare, quæ uero nolumus eadem uituperare. Sed & iam o Socrates, ad id sæpe sum iudicium deductus, ut me oporteat pati, aut punire. s. A quo quæso Ischomache: me nãq; hoc latet. i. Ab uxore. s. Et quomodo litigas? i. Quando uera dicere contingat, ualde humaniter. Quando autem mentita fuerit, in uerbis errantem nequeo o Socrates meliorem reddere. s. Fortasse mendacium uerum facere non uales. At fortè dudum te moror Ischomache. Ego uero minime prohibeo quo minus si cupis hinc abeas. i. Per Iouem nequaquam hoc agam, ut ante hinc discedam, quàm forum sit missum. s o. Uideo te nempe magnopere obseruare, ne nomen hoc honesti & boni amittas. Quippe cum multa tibi priuatim negocia sint, quæ tuam requirant diligentiam, quando cum hospitibus semel conuenisti, eos ne fallas expectas. i. At illa quæ dicis negocia Socrates, nequaquam negligo, cum uillicos ruri habeam. s. Quando in hunc sermonem incidisti, quæso Ischomache, an sicuti architectum architecturæ, ita & uillicum curandi res dominicas peritum tibi paraueris, an ipse eum instruxeris? i s. Ipse profecto instruere conor. Enim uero qui rebus meis substitutus est, quando ego absum quid aliud curare habet, quàm quæ egomet: qui si semel præesse scio, & illum in his quæ noui erudire facile poteror? s o. Igitur beneuolentia in primis puto sit opus huic hominum generi, qua erga te tuaq; adficientur, si recte in locum tuum substitui uelint, citra quam haud scio quid utilitatis eius tibi ars poterit adferre. i s c. Nihil

Lites cum uxore

Quomodo uillicus sit parandus

prorsus, sed beneuolentiā in primis, quam erga me habiturus est, eum conabor edocere. s. Ecquid per deos beneuolentē eum quem legeris, eruditione aliqua queas facere? i. Et benigne faciēdo, si quas mihi copias dii dederunt, s. Planē hoc adseueras, ut qui ex parte aliqua tuo fruantur, ad te diligendū tibiq; bene exoptandū propensiores sint. i. Hoc profecto Socrates instrumentū uel maximum ad amorem prouocādū. s. Dicam ne hoc ei satis fore ad res tuas administrandas? Num uides omnes homines seipso amantes ea tamen facere per ignauiam negligētes, quæ ex magna parte sibi cupiant bene euenire? i. At ego quos rebus meis præficere statui, quomodo præesse debeant moneo. s. Potin hoc efficeret? Mihi sanē uerisimile non fit, ut quisquam recte rem alienam edoceri possit. i. Sanē nō omnes idonei. s. Quos quæso idoneos edoceri putas? Nam hoc expeto magnopere nosse. i. Primum quidem nimium meri appetentes ab hac cura excluduntur, q; per temulentiam facile obliuiscuntur officij. s. Aliud ne expeditur? i. Sed & uigilijs affuetum esse oportet, breuisq; somni, qui ualde rebus agendis est impedimento. s. Adhuc alia desiderāda? i. Mihi uidetur & à Veneris procul esse debere, quibus dediti rem aliā magis curant. Enimuero nulla uoluptuosior in rebus humanis diligentia, q; illa quæ amoribus impendit. Nihilq; ubi intermissio maiorī pœna plectatur, cum amans fortē excluditur. Hos itaq; cenfeo nullo pacto rebus adhibeas tuis. s. Quid si lucri auidi fuerint, satis apti ad hanc curam? i. Quin nullum genus hominū magis docile reperiri poterit. Quippe quibus hanc curā ostendit nihil esse aliud q; lucrum. Quare huiuscemodi nactus hominē magnopere collaudo. s. Hactenus Ischomache de ijs qui ad agrī curam leguntur quomodo debeant erudiri. Nunc perge quæso declarare, si q; fuerit indiligens natura, an alios queat ulla ratione reddere diligentes? i. Nihilō secius q; si expers musicæ alios musicos facere conetur. Difficile id sanē, male monstrante magistro probe discipulum edoceri, ac torpēte domino seruum esse diligentē: & ut breuiter dicam, sub hero ignauo famulos uel natura bonos nunquā putauerim aliquid posse cōprehēdere. Sub solerti uero, uel ignauos alioquin, castigatos facile posse erudiri. Attentos igitur operi qui cupiat alios reddere, ipsum in primis circūspectū rebusq; instātem esse oportebit. Tum gratiam recte curanti habere. Secus uero agentē plectere. Pulchre nimirum barbarū illum interrogatū à rege, quonam modo equum quem optimū nactus fuerat tam celeriter saginaret: oculis dominicis ferunt respondisse. Eadem ratione & mihi Socrates uidetur alia quæcunq; oculum ipsum domini posse reddere meliora. s. Vbi feceris diligētē, est ne idoneus? i. Minime, sed admonēdus etiam quando, quæ ue ratione singula. Quod si non præstabit, nihilō secius uillico erit opus quā medico, qui curet aliquem ægrotum. Deinde mane tarde iam uentens, quod remediū adhibendū fuerit, insup non uideat. s. Tum si didicerit quæ sit facturus erit ne absolutus? i. Dominari eum adhuc operis oportebit ediscere. s. Tu ne quæso monstras, quomodo is dominetur? i. Conor quidē. s. Dic oro, quomodo aptos imperio doces esse homines. i. Inepte quidē ridebis si audies. s. Non ego profecto ridiculum puto, sed maxime collaudandū, qui eo ingenio sit, ut queat docere quonam modo ualeant homines imperare. Nam & hoc pacto reges facere potest. i. Reliqua enim animalia Socrates duabus de causis ad obtemperandū mouent, quando uidelicet audientia munerant, minime uero obtemperantia plectuntur: equorū sobolem domitores hoc fermē erudiunt, ut obsequentem delinimēto aliquo demulceāt: reluctāntē uero uirga cōpellant. Canes item similitudine ratione cum currere, tum flecti instruuntur: hominū autem natura ob rationē & orationem præstantior, sanē docilior ad parendum uidetur, suadentibus ea præsertim quæ ad eius faciendam rem, quanquā alij alia de causa mouent. Quorum sanē natura ferarum more uētri indulget, hos tm gulę illecebris multa facere compelles. Quorum uero ambitiosior ac magis ingenua, non minus laudibus quā alios cibus excitabis. Hæc igitur & his similia quæ ipse faciurus sis, uillicū seruare doceas, ut obsequentiores habeat operas. Tum uestes non eque omnibus distribuendæ. Non item calciamenta, sed alij alia pro meritis præbere. Magna Socrates imminet bonis desperatio, cum ab ignauis se præmijs discretos non adspiciūt, & qui se periculis atq; laboribus obijciūt, cum subterfugientibus pari ratione haberi. Meum itaq; uillicum cum huiusmodi bonos cæteris præponere uideo, magnopere collaudo: eundē obijurgo, si inani adsentatione utendo, indignos illis pmouere contendit, atq; ostendo minime ad rem pertinere. s. Vbi igitur & imperare & operas, ut monstrasti, obtemperātes habere didicerit, perfectum habebis, an aliud in eo præterea exoptes? i. Maximum adhuc Socrates, ut rei

Domini diligētia seruos bonos facit.

ut rei herilis sit abstinent: si enim fructus interuerterit aut abscōderit, qđ eius referet in agri cultura diligentia: s. Tu quoq; iustitiā eum seruare doces: 1 s. Nempe enim omnes in hac praeceptione dicto audiētes inuenio, ego tamen eos partim Draconis, partim Solonis legibus ad iustitiā reuoco. Hi sanē mihi uidentur tali formula iura cōscripsisse, ut fures deprehensi uincirentur, grassatores uero capite plecterent. Ob hęc palam est eos tñ uoluisse improborum hominū turpe lucrum irritum facere. Ego uero huiuscemodi tum regias leges usurpando conor ad officium seruos reducere, illæ namq; peccantibus pœnas infligunt: regiae uero leges etiam bonos munerare contendunt. Quo sanē exemplo pleriq; et si lucri appetentes permoti, missa nocendi arte, bona uia ingrediunt. Quos uero uideā mea semel benignitate adfectos perperam agere, hos tanquā inutiles penitus ab dico. Quos uero quanq; probos, magnoq; dignos, non tam studere auaritiæ, quā gloriæ, à me tñ laudes expectare, his ego tāquam liberis utor, eos insuper diuitijs atq; honoribus cumulo. Et pfecto mihi uidetur hoc cupidus honoris, auaro præstare, qđ laudis gratia labores ac pericula subit ubi oporteat, præterea à turpi quæstu procul habetur. s. At ego satis uideor didicisse quemadmodum instruendus sit uillicus. Nam beneuolum in primis dixisti tibi esse oportere, deinde diligentem, postea imperio aptum, postremo iustum. Nunc quælo ne prætercas quid illud est quod ab initio cursim attigisti. 1. Quid nam? s. Dixeras enim qđ horum maximum erat quemadmodum singula sint exercenda, ut ex his utilitas nobis aliqua proueniat, citra quā artem nec ulla ualeret diligentia. Nam cum recte curaris opus, esse agriculturā sciām: quādo, aut quomodo, seu qua ratione curari oporteat, haud satis scio: non aliter qđ si literas oportere discere tñ audiuissem, nihilo propterea magis literas scirem. Quod si non progrediar, ero cōparandus oberranti medico ac ægrotos quæritanti, medicinæ alioquin ignaro. 1 s. Hic planē me inducis, ut rei rusticæ paulatim explicem tibi rationem. Cuius periti diuites fiunt, ignari angustia sæpe uictus laborāt. Huius tu artis humanitatem degustabis, quæ utilis prouentu, iucunda opere, & hominibus grata, tum qđ facilis cognitu, exercitio quoq; generosa uideatur: quippe cum generosa uocemus animalia, quæ cum pulchra sint & utilia, tum & hominibus mansueta. Quin Socrates, non ut reliquæ scientiæ multum temporis in ea antequā ad usum necessaria parias, consumere oportebit. Sed eius erit facilitatis, ut eam exercens partim uidendo, partim audiendo statim ipse tantum ex ea percipias, ut & alios si uelis possis edocere. Enimuero cum ceterarum artium professores multa quæ ad eorum disciplinas occultiora ptineant, haud omnibus patefaciāt: agricola bonus magnopere gaudet opus suum ab omnibus cerni, rogatusq; quonāmodo id egerit, libenter explicabit: adeo ingenuos hęc ars, adeoq; liberales homines reddit. s. Procemium nempe optimū, ut difficile sit audientem non ulterius percontari. Igitur quando ais rem esse tam facilem, quæso edoce. Nam tibi turpe non fuerit facilia monstrare. Turpius mihi potius ea ignorare. Præfertim si inde nobis utilitas puenit. 1 s. In primis eos qui tradunt illam cognitu laboriosam prorsus asseuero, quippe qui rationibus tantum muniti uideantur, experientia uero colendi minimum. Dicunt enim primum terræ ingenium indagare oportere. s. Recte hi qđ sentire uidentur, cum ignorantes quid quæq; ferat tellus, neq; serere, neq; colere scite poterunt quicquam. 1. Igitur si hoc in aliena terra dignoscere cupis, hoc erit præceptum, ut fructus arboresq; illius adspicias: nec culturis quæquam contra illius contendas ingenium, nisi forte spe decidere, aut cum dijs pugnare malis. Si uero per domini negligentia uim suam tellus non experiatur, id sæpenumero non tam à uicino homine, quā loco melius inuestigando deprehendes: qui quanq; neglectus, ac rudis ostendet aliqua ex parte potestatem eius. Si em̄ agrestis pulchre pduxerit, multo fertilius māsuefacta fructus uberes reddet. In summa facile uel cuius non magnopere perito terræ naturā hoc pacto deprehendere licet. s. Satis igitur in hac re rustica uideor cōfidere, ut ab ea minime tanq; imperitus abstineā. Nam & quod ais uerum esse uel illud inter cætera persuadet, quod memini cōsuetudinis piscatorum, eorumq; qui in mari uersantur: cum ad littus applicant, neq; considerantes, neq; tarde incedentes statim in agros exiliunt, eosq; ubi maxime fructus esse conspexerint, extemplo quæ nam sit bona tellus iudicant, quæ mala: & hanc uituperant, illam uero collaudant. Igitur nobis eodem modo de agricultura & tellure bona iudicandum. 1 s. CHOMACH. Vnde uis tandem aliquid de ea narraturi exordiamur, nequid scienti subijciam, nempe te uideo plurima in ea nosse, s. o. c. Primum quidem quod iucundum utileq; puto, & ad philosophiam

Rei rusticæ
laus & facilitas
in ediscendo

Quomodo
bona terra dignoscitur.

Quando arandum Iosophiam huiusmodi maxime pertinere. Quid potissimum agam, ut plurimum hordei tum tritici metam? *1 s c*. Nouale ante omnia sementibus preparandum. *s o*. Noui. *1 s c*. Per brumam arare incipiemus? *s o c*. Minime. Nam terra tunc limo obducta erit. *1 s c*. Per aestatem? *s o c*. Dura nimis, & aratro intractabilis. *1 s c*. Vere quid? *s o*. Aequius sane. *1 s c*. Herba tunc maxime uertitur, quae & terram fimi loco latificat, & ante exclusum semen euerfa pullulare prohibetur. Quippe cum ante omnia mihi uideatur nouale materia purgatum, & solibus deinde coctum esse oportere. *s o c*. Hoc item mihi. *1 s*. Haecne duo putas aestate commodius fieri posse, quum saepenumero contingat arari? *s o*. Nihil profecto magis isthac uere existimauerim posse fieri, quam aestate media in meridie, si tellus aratro moueatur. *1 s c*. Si autem rastro prepararetur nouale, haud tutum quin iterare oporteat. *s o*. Et materiam uidelicet desiciendo, ut arescat; & terram uertendo, ut excoquatur.

Sementes *1 s*. De nouali igitur uides inter nos conuenire. *s o*. Mihi uidetur. *1 s c*. De sementibus autem quid sentis, an idem quod omnes ferè sentiunt, tempore uidelicet autumnii, cum omnes caelum suspicientes à deo maxime imbrem expectant? *s o*. Hoc profecto, ut ais, tempore; quod si quis antequam iubeat deus, aggrediatur, merito damnis plectitur. *1 s*. Hoc ferè omnes adstipulantur. *s o*. Quae nempe semel deus constituit, rata sunt omnibus & obseruata: ueluti cunctis mortalibus per brumam satius esse uidetur pingues ferre uestes si possint; & focum accendere, si ligna suppeditant. *1 s c*. De ipsis uero sementibus multi quaerunt, an praecoci, an medio, an serotino sint tempore faciendae. *s o c*. Neque deus una caeli temperie seu ordine semper agit annum. *1 s*. Horum tamen quod elegeris tempus, siue paruas, siue magnas feceris sementes, an à praecoci incipere, usque ad serotinum durare? *s o c*.

Quando & quomodo seminandum

Mihi isthuc profecto uidetur, atque optimum censeo, tutioremque serendi modum, utrumque tempus attingere, quod segetes iugiter mediocres colligas, quam quandoque copiosas, quandoque minime suffecturas. *1*. Eiusdem ego quoque sententiae, praceptor sane discipulo prius hoc iudicanti adsentior. *s*. Sed in semine iaciendo uaria ne arte uti putas oportet? *1 s*. Omnino. Nam considerandum quod manu iacitur ut nosti. *s*. Noui profecto. *1*. Iacere quidam aqua manu possunt, nonnulli nequaquam. *s*. Exercitatione & in hoc opus haud aliter quam citharcedis, ut usum scientiae manus suppeditet. *1*. At terra quaedam tenuis, quaedam crassior. *s*. Quid isthuc quaeso? tenuiorem forte uocas infirmiore, crassam uero robustiorem. *1 s*. Isthuc prorsus. *s*. Sed rogo putas utriusque par semen dandum, aut alteri magis? *1*. Nam & ego censuerim sicut & uino uehementi plus aquae, & homini robustiori plus oneris cum erit usus, addendum; & quidam infirmiore cibo aluntur, sic in hoc genere seruandum. *s*. Putasne ueterina copiosiore segete oblata pinguescunt, ita & terra gracilis pinguior fiat? *1*. Locaris. Scito tamen ubi iacto semine herba rore caelesti excitata exurgere coepit, si eam ex parte aliqua euertas, haud aliter in triticum abierit, quam si fimum addideris. Quod si totam segetem usque ad maturitatem crescere sines, durum profecto fuerit gracili telluri multum seminis aut fructuum nutrire, non secus quam sui plures alere foetus iam adultos. *s*. Planè inuisas, ut debiliori solo minus dandum sit seminis. *1*. Sanè. Nam & pauloante tu idem fatebaris, cum putabas debiliori minus esse imponendum negocij. *s*. Praeterea sarculone opus sementibus? *1*. Nosti hyeme plures imbres? *s*. Quid tum postea? *1*. Tria ex his proueniunt incommoda: cum luto inducto gramen operitur: tum radices quaedam ab inundatione tenuantur: postremo saepe tanta surgit materia aquis excitata, ut segetes opprimat. *s*. Haec omnia uerisimile euenire. *1*. Igitur uidetur ne tibi ullo remedio occurrendum? *s*. Mihi quidem. *1 s*. Quid in primis si luto obducitur? *s*. Humo sementem leuabis. *1 s*. Quid si radicibus tenuantur? *s*. Humum superaddes. *1 s*. Quid demum si materia exurgens humorem frugibus auferat, quemadmodum fucus apibus cibum? *s*. Extirpanda à satis, sicuti fucus ab aluearibus. *1 s*. Igitur non ab re sarculis utemur. *s*. Profecto, sed ualde rem ante oculos posuisti cum auenam fucis comparasti, magis quam antea, cum eam sine comparatione memoraueras. Ex quo uidere licet quantum ualeat recte similitudines introducere. Sed cum deinceps tempus metendi sit, dic oro siquid & in hac parte monstrare habes? *1 s c*. Puto te scire segetem incidere oportere. *s*. Quid nisi? *1*. Incidis uento aduersus, an auersus? *s o c*. Ego uero auersus, ac secundum uentum: durum mihi uidetur & oculis & manibus aduersas uento aristas metere. *1 s c h*. Alitne, an ima tellure metis? *s o c r a*. Si calamus breuis fuerit, ima, ut aptiores sint manipuli. Si uero oblongus, commodum puto medium incidere, ne terentibus

Quomodo metendum

liber in are
nens comb
go modo
puto quod
qua huius
s o c r. Q
est. Noui a
lius excu
ga. s o c r
obuersa inc
etiam neces
tur in loco
ueria est: s
fruges purg
teras paleas
pe cum lab
paleam uen
dum, ut alio
to, si hoc mo
nullus mon
nes exercere
let, quod ma
net arborum
arboribus ig
dum, quam a
ignoras, scro
pedanea: s
louem bipe
Non equide
summa tellu
mipede neq
in primis scir
tur circa Lyc
milis. 1 s. Vt
arida, quippe
Pulchre mon
Tum si cupis
cio cyus pro
cum locabis
ces in terrae u
pra terram pu
catam: s o. C
trando patefa
mecum eade
& de caeteris
cile omnia eo
Disce hoc à
in hoc genere
puto hoc salu
Sed rursus ali
tem serere: qu
tatis es: duce
scire. Edoctus
grem de arg

tibus in area excutiendo, neq; uentilantibus labor superuacuis addatur, & stipula remanens combusta fimum additum magnificet, agrumq; latificet. ISCH. De metendi ergo modo nosti ea quæ egomet. SOCR. Cupio uestigare an terere sciam. ISCH. Nosti puto quod messes à ueterinis terantur. SOCR. Veterinà ne boues, mulos, equos, & reliqua huius generis appellas? ISCH. Hæc tantum puta huiuscemodi apta esse officio. SOCR. Quid deinde? ISCH. Terunt, manipuliq; complanantur. SOCR. Certo sic est. Noui à terentibus eos uerti, ac sub iumentorum pedibus iniici, ut non satis concussi melius excutiantur, citiusq; aream absoluant. ISCH. Hæc igitur æque atq; egomet intelligis. SOCR. Quid deinceps, uentilabimus? ISCH. Nosti, quod si ex parte quæ uento est obuersa incipias uentilare, per totam aream palea diffunditur. SOC. Necesse. ISC. Tum etiam necesse, ut supra fruges cadant. SOC. Nimis profecto fuerit, ut frugibus superferatur in loco areæ uacuo. ISC. Quid si quis uentilabit ex ea parte incipiens, quæ uento obuersa est? SOC. Manifestum quin palea in loco statim suo, ubi aggeratur fuerit. IS. Vbi fruges purgaueris usq; ad areæ medietatem, utrum statim sic effuso frumento uentilabis cæteras paleas, an cumulabis iam purgatum in medium ueluti locum angustum? SOC. Nempe cum labo iam purgatum, ut superferatur palea in locum uacuum areæ, & non bis eadem paleam uentilare. ISCH. Tu uero, ut mihi uideris, ita probe tenes quomodo sit uentilandum, ut alios docere queas. SOCR. Hæc equidem oblitus eram me scire, ac dudum cogito, si hoc modo sciuerim, & item oblitus fuerim aurificinam, choraulicam, picturam, quæq; nullus monstrauerit, sicuti nec agriculturam. Video nempe, ut hanc sic & alias artes homines exercere. ISCH. Nequaquam. Nam dudum dixi, quod agricultura ex eo generosa esset, quod maxime facilis cognitu. SOCR. Sed age Ischomache res rustica sationem continet arborum? IS. Profecto. SOC. Cum igitur multa circa sementes intelligam, in serendis arboribus ignoro. IS. Profecto ignoras. SOC. Quippe qui nesciam in qua tellure sit serendum, quam alte semen demittendum, quomodo ue collocandum. ISC. Disce igitur quod ignoras, scrobes quales fodiunt puto sæpe uidisti. SOC. Sæpe. IS. Vidisti ne altiore tripedanea? SOC. Quin & quadrupedaneam & semis. IS. Latiore in ne tripedanea? SOC. Per Iouem bipedanea & semis non uidi latiore. IS. An altitudine minorem bipedanea? SOC. Non equidem bipedanea & semipede minus altam. Nam facile plantaria euellantur, si ad summam tellure fodiantur. IS. Igitur satis tibi patet, ut neq; altiore quatuor pedibus & semipede neq; breuiorem duobus & semipede scrobes fodi oporteat. SOC. Necessariū isthuc in primis scire. IS. Noscisne aridam aut uliginosam terram? SOC. Arida mihi quidem uidetur circa Lycabectum, & huic similis. Uliginosa circa phalericam paludem, & huic item similis. IS. Vtrum deinde in arida saturus, altius quam in uliginosa effodies? SOC. Nempe in arida, quippe cum in uliginosa altius penetraueris aqua manabit, quæ serere prohibet. IS. Pulchre mones, sed facta scrobe scis quonam modo planta sit locanda? SOC. Maxime. IS. Tum si cupis cito coalescere in subactum fodies solum an ruder? SOC. Manifestū q; in subactum ocyus proueniet. IS. Summouenda igitur terra semini. SOC. Quid ni? IS. An semen relictum locabis, seu iacentem ut gamma supinum? SOC. Sanè isto modo plures oculi ac radices in terræ uiscera penetrabunt, ex quo planta firmiter radicabitur, & totidem germina supra terram pullulabunt. IS. Idem atq; ego sentis, sed oro leuiter tellurem superinijs an calcata? SOC. Calcata profecto, alioquin periculum quin leuem aqua usq; ad imum penetrando patefaciat: aut sol per æstus exsiccando radices adurat. IS. De uitibus autem sentis mecum eadem his omnibus conuenire? SOC. Profecto, & de ficu. IS. Tum ego putauerim & de cæteris arboribus fructiferis. Nam uitis cum in satione sit potissima, hac probata, facile omnia eodem modo semina probantur. SOCRAT. Oleam quomodo seris? ISCH. De olea

Quomodo
terendumDe arborum
sationibus

De uitibus

De olea

dignor

In cunctis ar-
tib. difficilius
facere quæ o-
portet, quàm
scire

dignoscères. De tibicinibus autem tibi persuadere non possem, quod inflare tibias scires, similiter de pictoribus ac alijs huiusmodi. s o . Fortasse quoniam colendi agrum me scientem esse persuasisti, quamuis mihi conscium quod nullus unquam monstauerit hanc artem. 1 s c . Non hoc est, sed iamdudum tibi dixi, quod agricultura ita humana, facilisq; ars est, ut eam audientes seu uidentes euestigio intelligant. Multa namq; alia nos edocet quomodo eis pulcherrime utamur. Vitem si prope sit arborem consuefacere rectam consurgere, & luxuriantibus pampinis æstatis tēpore umbram porrigere. Deinde ubi paulatim uua maturescit pampinare, ut solibus excocta ocyus per autumnū uindemiam præbeat. In qua sæpenumero ob foetus abundantes, sicut in ficu: alios maturos, alios acerbos conspiciamus racemos. s o c . His missis rogo Ischomache, cur est quod cum ars hæc sit facilis, omnesq; pariter nouerint quod circa eam faciūdum, non omnes idem faciant: sed alij quidem in magna copia degunt, alijs uero etiam necessaria desunt, aut in arte potius sunt alienor. 1 s . Dicam equidem. Neq; enim huius rei scientiæ uel ignorationi hoc dederis, ut aliqui in ea minime proficiant, aliqui uero abundant. Non profectio audies domū decoxisse ob hanc causam seu famam, quod agricola ignorauerit æqua manu semē iacere, aut arbores serere, aut in loco sterili serere, seu fimum agro quàm maxime prodesse, uel nouale sementibus præparare. Non hoc inquam audies, sed potius audire licebit segetes nō recepisse quod terram non arauerit, aut non stercorauerit: uindemias item nō collegisse quod uites non seruerit, fatasq; minime curauerit. Non oleum, non ficus, quod hæc & his similia nequaquam operam dederit uti consequeretur. Hæc demum causa est Socrates, quod maxima sit inter colonos differentia, magis quàm si quis egregium aliquid in colendo reperiret aut sentiret. Eadem & de belli ducibus ratio, cum rei militaris scientia sæpe minime causa sit, ut alijs alijs præstent, cum in bello quid agendum sit quandoq; uel priuati sciant: sed nonnulli hoc exequuntur: quidam uero negligunt: Quemadmodū præcipitur, per hosticum trāsiturum exercitum ordine incedere, ut siquid acciderit, ad pugnam sint paratiores: custodes quoq; interdiu, noctu uero excubias pro castris ponere: aut si per loca iniqua iter faciūdum, opportuniora semper occupare, cum omnes uideant esse necessariū, non omnes tamen efficiunt. Ut igitur ad agrum reuertamur, cum nullus ignoret stercorationem esse utilem, fimumq; cumulare aut magnificare, negligunt tamen quanquam cœlestibus aquis à deo iuuentur, quæ in loca fluentes incurua limum lætamini aptum efficiūt. Præterea materia omnis quæ campis seminandis aratro subuertitur, in aquas coniecta palustres tempore inueterata pro fimo utilis agro existat. Deinde qua cura tellus egeat. Quod uliginosior frugibus, sterilior arboribus aptior, quæadmodum aqua fossis educitur, ac sterilia tum arentia uliginosis admixta castigantur, omnes ferè sciunt, sed quidam curant, alij nequaquã. Siquis autem quid quisq; ferat locus penitus nescire se dicat, neq; uidendi ex eo fructum aliquem facultatem habuerit, neu uerum quicquam de eo percontando acceperit, nōne facilius multo terræ ingenium, quàm hominis aut equi experiuntur: Quæ sanè culta non mentitur. Enim uero mihi uidetur illa in promptu esse, facilemq; se ad agnoscendum omnibus præbere. Neq; ut in cæteris artibus, à quibus exercēdis sese ignarus excusat, ita & in hac euenit, cum omnes ferè intelligant quod bene culta bene respondeant. Est illa præterea indagatrix, & quasi accusatrix hominum uitæ: quippe cum nullus ignoret citra uicui necessaria neminem posse degere, quæ maxime ex re rustica proueniunt: hac neglecta, nisi quis fortè ex alia uiuat arte, necesse ut in furandi aut rapiēdi suspicionem ueniat, aut certe procul à ratione habeatur. Contingit etiam sæpe, ut alijs alios ea reddat utilitate potiores, quoties non tam non curatur, quàm lente curatur. Ut si alter tempore adhibeat operas atq; urgeat, alter hoc studium negligat: nam opera una inter decem pollet, quæ sit sollicitior: altera uero ignauior, quæ abeat ante tempus. Sinere autem totum diem segniter agere, totius operis dimidium refert, haud aliter quàm in itinere ducentorum stadiorum, si ex duobus iuuenibus ætate roboreq; paribus, alter centum stadijs diligentia fretus præcesserit, alter spirantes auras caprando, ac fontibus umbrisq; commorando longe relinquatur. Sic & operis in agro contingit, si studium remittunt, si oscitantur, si sæpe causantur, si herus non instet longe post habentur his, qui seduli cernuntur. Bene autem aut male opus facere id referet, ut recte facere, aut omnino non facere æque censeatur. Licet enim fossiores adspicere, qui plus in uineis materiæ reliquerunt, quàm rastro abstulerint: quomodo ociosum ac superuacuum opus

Diligentia in
re rustica cæ-
terisq; rebus
quantū possit

opus huius
supra oper
præcepto
proueniunt
qui ob dom
in ager ma
modo simil
hil enim plu
plurima ser
mentatione
cum amore
tem. Erat em
quos tantop
euestigio inc
tura amore
audierint eff
nati qua ip
maximo uer
mum ædifica
mache penit
speret. Deniq
lueris enim r
cius plane an
cunctis morta
minibus impe
alteri alterum
uobis animab
ignauum nact
dem cursum al
tus quidam ag
ris res nauand
afficiuntur. Sic
deficiat, aut arc
latore, aut pel
nie uiribus ut
suum ignes off
numero quàm
præfectus, seu
u maxime mihi
sua operans q
suum subditi
laudem se inu
opus, uti supra
nes acturi sunt,
sue fuerit, sed dis
namum esse sit p
ra atq; perfecta
bunt, ut mihi u
moriatur redire
BASILEAE
FROBE
EPI

opus huiusmodi non putabis: Hoc igitur pacto ocyus absumetur domus, cū iugis impensa supra operis fuerit utilitatem. Nec pfecto mirū, si pro diuitijs egestas postea subrepat. Sed præceptū ante omnia pulcherrimū, uolentibus rem rusticam sequi, unde ocyus res auctior proueniat, pater meus olim mōstrauit, me quoq; edocuit, nunquā agrum cultum, sed eum qui ob domini sui negligentia siue tenuitatem incultus uidetur, iussit emi. Quod bene cultus ager magno uaniret, ac minimi esset redditus. Qui uero prouentus non haberet, nullo modo similem præberet uoluptatē, atq; ille in quo spes sit, ut cultus melior effici possit. Nihil enim plus utilitatis, quā locus ex inculto bene cultus tribuit. Sic igitur plures fundos plurima ferentes, ac antiqua dignos ueneratione, ipse meus pater parauit, hac tantum commentatione, quam nec ipse didicit, aut alia cogitatione adsecutus est, quā erga rem rusticam amore pariter & labore, ut haberet quod ageret, & unā cum uoluptate caperet utilitatem. Erat enim præter omnes Athenienses agri studiosissimus. s. Dic præterea, istos agros quos tantopere diligebat pater tuus, uendidisset ne si magno potuisset. s. Sanē. Sed alium euestigio incultum emisset, ob colendi item uoluptatem. s. Mirum prædicas eius agriculturæ amorem, haud secus quā mercatorū frumentī: cuius gratia nauigant quocunq; ubi audierint esse plurimum, ægæum, Euxinū simul transfretantes pelagus, inde exportantes nauī qua ipsi aduehuntur, imponunt. Deinde cum egent pecunia, uendunt ubi putauerint maximo uanire. s. Iocaris. Ego autem existimo domus amantē non minus cenferi qui domum ædificat, deinde uendit, ac rursus alias exædificat. s. In istam etiam sententiam Ischomache penitus adducor, ut arbitrer natura quemq; id potissimum diligere, unde utilitatem speret. Deniq; considero quantum ueritatis ex argumento tuo professor præstitisti. Propofueras enim rei rusticæ artem facile omnibus patere, quod ego a te nunc persuasus atq; edocitus planē animaduerti. s. Est adhuc aliud Socrates difficilius, quod sanē cōmune uidetur cunctis mortalium actionibus & agriculturæ & politicæ & œconomicæ, scire uidelicet hominibus imperare. In huius artis cognitione maxime dixerim homines inter se differre ac alteri alterum præstare. Quemadmodū uidemus in triremi, cuius remiges gubernator ita uerbis animabit, ut alacres ac ludibundi quocunq; ille iusserit celeriter perueniant. Alij uero ignauum naūi magistrū altero tanto uix temporis spatio segniter ac summo eius odio eundem cursum absoluerint. Similis item est belli ducibus ratio. Nam ut priuatim cuiq; innatus quidam agendi amor, ita & toti exercitui sub strenuo imperatore alacritas quædam ad eas res nauandas, quæ ab ipso spectante probari ac laudem referre possint, erga quem ipsi afficiuntur. Sic igitur fortem, sic magnanimū appellamus ducem, etiam si corporis uiribus deficiat, aut arcum tendere uel hastam intorquere ignorauerit, seu etiam equo insidens belatore, aut peltatus sese periculis obijcere superfederit: si tantū præsentī animo ac eloquentiæ uiribus utatur ad excitandam militum audaciam, ut obtemperare ac se per medios hostium ignes offerre uelint: hoc pacto magna militū manus esse sub eodem dicitur, non tam numero quā animo præsentī. Eodē fermē modo & in priuatis negocijs, siue curator, siue præfectus, seu uillicus, q ad opus queat promptos ac animo destinato deducere homines, is maxime mihi uidetur rem præclarā præstare, tum facultates dominis augere, præsertim si ex operarijs quēq; ignauum plectat, impigrum uero extollat. Ego uero illum cuius præsentiam subditi non uerentur, nunquam admirabor: sed quo uiso moueantur, terreantur, ad laudem se inuicē exhortentur, hunc regiæ indolis aliquid habere putauerim. Est igitur hoc opus, uti supra diximus, in primis magnum atq; arduum, cum in cunctis rebus quas homines acturi sunt, tum in ipsa agricultura: neq; ad consequendum semel uidisse, neq; audiuisse sat fuerit, sed disciplina opus erit & perfecta natura: quippe cum diuinum potius quā humanum esse sit putandum uoluntarijs imperare. Nam ijs omnes manifesto parent, qui uera atq; perfecta sint præditi modestia: apud inuitos uero tyrānidem exercere his tantum tribuunt, ut mihi uidetur, qui Tantalī uitā uiuere sunt digni apud inferos, in lucem ne iterum moriatur redire formidantis.

*Nō esse emē
dum agrum
bene cultum*

*scire impera
re quā diffi
cile, & præ
clarum*

FINIS

BASILEAE, IN OFFICINA FROBENIANA, PER HIERONYMVM
FROBENIVM, IOANNEM HERVAGIVM, ET NICOLAVM
EPISCOPIVM, ANNO M. D. XXX. MENSE AVG.

